

Paulina Helgesson är litteraturvetare från Göteborg, aktuell som utgivare av ett urval av Karin Boyes brev. Dessa kommer ut hösten 2000 under titeln *Ett verkligt jordiskt liv* på Albert Bonniers förlag.

Summary

Swedish author Karin Boye (1900-1941) still suffers from the image of the tortured lesbian, established by her biographer Margit Abenius in the 1950's. Abenius' own difficulties in dealing with Boyes homosexuality creates a situation where Boye is posthumously robbed of her conscious choice of a lesbian life. Instead, Boye is presented as a victim of her uncontrollable (and unwanted) desires, driven into a lesbian life by the failure of the psychoanalysis meant to cure her homosexuality. This image is balanced in Boyes' letters, published this autumn in a selection volume. Boyes' descriptions in the letters present an alternative image to the one given by Margit Abenius. Aware of society's moral and medical views on homosexuality, Boye is true to her own needs and desires. Not a victim, but a realist, she writes: "Actually, one does not want order, or even happiness. What one wants is life." Describing her lesbianism as connected with the need to be "the tormentor, rather than the tormented", Boye places herself outside the sexual and gender-related boundaries of Swedish society in the 1930's.

Det nya Lukas-evangeliet

Om det heteronormativa mottagandet av
Fucking Åmål

Tiina Rosenberg

Agnes:

Men pappa, du pratar liksom om tjugofem år.

Alltså, tyvärr, men jag är hellre glad nu än om tjugofem år.¹

Året 1998 välsignades nationen med en utställning och en film. Elisabeth Ohlsons *Ecce Homo* skapade en enastående debatt kring homosexualitet långt över det estetiskas gränser, medan det lesbiska temat i *Fucking Åmål* inte nämnvärt diskuterades. Denna talande tystnad var ämnet för det föredrag jag höll vid det årliga evenemanget Tema Genus vid Stockholms universitet i mars 1999. Nu har en hel del vatten hunnit rinna under broarna sedan dess. *Fucking Åmål* har fått sin välförtjänta plats i svensk filmhistoria och då kan det kännas en smula förlegat att just nu begrunda filmens mottagande i svensk press.

Jag kan dock inte släppa ämnet. Tystnaden kring det lesbiska temat är ett av de mest fräppanta exempel på heteronormativitet under de senaste åren². Det intressanta är att det uppstod en sådan obalans mellan slaget om *Ecce Homo* och frånvaron av diskussion om *Fucking Åmål*. Bodil Sjöström formulerar detta träffande i *Arena*:

När Jesus gestaltas bland homosexuella exponeras diskussionen som vi väntat på så länge. När kombinationen ungdom – kvinna – lesbisk så genialiskt speglas saknas kulturell kompetens att avläsa det. Och jag har fått ännu en lektion i osynlighet.³

Tystnaden kring *Fucking Åmåls* lesbiska kärlekshistoria blottlägger heteronormativitetens första, och mest effektiva princip, nämligen att inte låtsas om homosexualitet, helt oavsett hur öppet den än framträder. Och på 1998 års biorepertoar saknades det inte andra filmer med homosexualitet som tema: *Ute eller inte*, *Midnatt i onskans och godhetens trädgård*, *Mannen i mitt*

liv, *Livet från den ljusa sidan*, *Fire*, *Den hängande trädgården*, *Det turkiska badet*, *Wilde* och *Velvet Goldmine* är bara några exempel. Antalet homosexuella karaktärer steg plötsligt från ca 10 procent till minst 25 procent, men de flesta var manliga.⁴ Tyvärr fanns det då som nu få lesbiska porträtt. Därvidlag utgjorde *Fucking Åmål* ett enastående undantag.

Tystnad kan tolkas på många sätt. Den behöver inte nödvändigtvis handla om någon medveten illvilja utan oftast rör det sig om kulturell inkompetens som innebär att inte kunna avläsa och på ett nyanserat sätt reflektera över homosexualitet. Det hela kompliceras ytterligare av det faktum att vanan att inte låtsas om homosexualitet anses vara en älskvärd, ja, rent av en generös och frisinnad gest. Men att inte alls tala om homosexualitet är i sig en homofob handling som utesluter homosexuella ur den mänskliga gemenskapen.

Hetero/homosexualitet representerar inget verkligt par som kan betraktas som två jämlika sidor av en och samma mynt. Om så vore behövde inga artiklar som denna skrivas. Hetero/homosexualitet utgör en hierarkisk opposition där heterosexualitet definierar sig själv genom att ta avstånd från det homosexuella. Detta avståndstagande sker genom att den heterosexuella majoriteten definierar sig själv utan att någonsin problematisera sig själv. Den som befinner sig i ett socialt överläge behöver sällan ställa de grundläggande frågorna eftersom positionen för med sig tolkningsföretäret. Den som befinner sig i någon form av marginal måste däremot alltid börja med ställa sig frågan hur det kommer sig att hon/han befinner sig där.

Den heterosexuella majoritetens brist på kritisk självreflektion resulterar också i en blick som inte uppfattar det homosexuella. Än mindre tillmäts homosexuella eller mer allmänt queera inslag någon betydelse. Detta är förvisso förklarligt ur ett majoritetsperspektiv, men det är inte acceptabelt. Därför vill jag än en gång återvända till Lukas-evangeliet om *Åmål* och reflektera över de artiklar, recensioner och intervjuer som skrevs före och efter filmens premiär den 23 oktober 1998.

Agnes + Elin = sant

Dagens Nyheters filmkritiker Helena Lindblad skriver i sin januarikrönika att 1998 blev året då begreppen om manligt och kvinnligt skapande ställdes på huvudet:

I väntan på att den otidsenliga ojämlikheten mellan könen bakom kameran ska rättas till kan man förundra sig över att två manliga regissörer tolkade kvinnliga erfarenheter på ett osedvanligt lyhört sätt. Lukas Moodysson lyckades få sina tonårshjältinnor Elin och Agnes att angå praktiskt taget varenda svensk.⁵

Publiken formligen strömmade till biograferna för att se *Fucking Åmål*. Ungdomskultur skildras ofta ur pojkperspektiv, men i *Fucking Åmål* fokuseras två starka tonårsflickor, Agnes (Rebecca Liljeberg) och Elin (Alexandra Dahlström). Klassmässigt tillhör de skilda världar. Agnes kommer från en kulturintresserad kärnfamilj. Hon läser Edith Södergran, Jonas Gardell, Inger Edelfelt och skriver egna dikter. I sitt flickrum med svarta väggar lyssnar hon till Albinonis vemodiga *Adagio*, den sorgligaste musik hon känner till. Förälskad i Elin, nyinflyttad i Åmål och utan kamrater är Agnes plågsamt medveten om sitt utanförskap. Men hon är också stark. Så ung hon är har hon intuitivt insett att hon inte kan vara någon annan än den hon är. Agnes är ensam och de välmenande föräldrarna känner vanmakt. Det uppstår ideliga krockar. "Din dotter är vegetarian och du serverar kött på hennes födelsedag. Strålände", väser Agnes till sin mor som mot alla odds ordnar den födelsedagsfest Agnes helst av allt vill slippa.⁶

I Elins hem ordnas inga kalas. Än mindre förekommer några djuplodande samtal mellan mor och dotter. Den ensamstående modern kopplar helst av med bingo på TV och Elins litterära intressen sträcker sig till *Veckorevyn*. Medan Agnes bär en mörk pagefrisyr, storrutig flanellskjorta och militärbyxor är Elin med sitt blonda hårsvall, ständiga urringning och röda läppar kaxigare, men samtidigt mer osäker än Agnes. Hon längtar bort. "Allting är så tråkigt", säger hon, "Jag hatar mitt liv" [...] Jag ska sluta andas."⁷ Hon vill formulera sig, men hon vet inte åt vilket håll hon ska rikta sitt uppror.

I *Fucking Åmål* fokuseras Elin och hennes utveckling i första hand. Utbrytarbragden iscensätter flickorna förvisso gemensamt, men det är Elin som i filmen genomgår den klassiska hjältens förvandling. Hon är kaxig, färgstark och rapp. "Elin är modig", säger Alexandra Dahlström om sin rollkaraktär, "det tycker jag om hos henne."⁸ Lukas Moodysson är också förtjust i Elin: "Jag älskar alla filmens karaktärer, men Elin ligger mig förstås närmast. Hon och hennes syster har funnits i mitt huvud sedan länge."⁹ Enligt *Dagens Nyheters* kritiker Nicholas Wennö är "filmens huvudperson Elin inte bara en känslomässig actionhjältinna utan även ett av den svenska filmens coolaste kvinnoporträtt, någonsin".¹⁰

Hur bedöms då den lesbiska Agnes? Hon beskrivs i recensionsmaterialet som annorlunda.¹¹ "Agnes är annorlunda", säger Rebecca Liljeberg om sin rollkaraktär. "Och hon vill vara annorlunda. Så var jag också när jag gick i skolan även om jag inte hade det lika jobbigt som hon. Jag gillar henne jättemycket!"

Agnes uppfattas i recensioner och övrigt pressmaterial som annorlunda och definieras genom sitt utanförskap, medan Elin anses revoltera mot en konventionell omvärld. I denna revolt är det lesbiska endast ett av flera upprorsalternativ. Agnes är lesbisk och därigenom statisk. Elin däremot betraktas som det dynamiska och föränderliga subjektet i *Fucking Åmål*. Enligt filmkritikern Jo-

han Croneman brottas Agnes" med sina småborgerliga medelklassföräldrar, sin sexualitet, sina frågor om livets mening, sitt utanförskap, sin obotliga ensamhet".¹² Även han tillskriver Elin den handgripliga revolten, medan Agnes får bidra med den intellektuella. "När de plötsligt upptäcker varandra i mörkret", fortsätter Croneman, "trevar de sig fram och hittar hem åtminstone för stunden."¹³

Den lesbiska erfarenheten och revolten blir något nytt och annorlunda, ett välkommet avbrott i småstadstristessen. Litteraturkritikern Åsa Beckman ser ett samband mellan Agnes och Elin och den finlandssvenska författaren Monica Fagerholms 13-åriga romanhjäntinna Diva som bor i en förort till Helsingfors:

Dessa tonårsflickors enda sätt att kanalisera sin energi är genom sexualiteten. Diva är inte bara tillsammans med pojkar och män utan testar också tjejer på skoltoaletten. Elin kysser klasskamraten Agnes och inser att där finns något hon aldrig varit med om tidigare. Med dessa lesbiska erfarenheter passerar de exakt de gränser de vill passera. De ska båda bryta mot normaliteten. 'Jag är lesbisk. Homosexuell', säger Elin på prov till sin mamma som i godan ro sitter och tittar på Bingolotto. Kan upproret tajmas bättre?¹⁴

Ung i småstadstristessen

Samtliga kritiker uppskattar *Fucking Åmål* som ett lysande porträtt av ungdomar. "En finkänslig regissör har träffat mitt i prick", skriver Nicholas Wennö i *Dagens Nyheter* och fortsätter att "*Fucking Åmål* är en extrem närbild av bultande tonårshjärtan, kärlek och leda i en ultrasvensk armhåla."¹⁵ Sara Enzell utropar i *Svenska Dagbladet*: "*Fucking Åmål* är ett litet mästerverk. En ungdomsfilm som det antligen går att tro på. Inget blod, inga skinnskallar, ingen action. Bara en stillsam skildring av hur det är att vara ung, kär, osäker och annorlunda i en svensk småstad."¹⁶

Att vara ung i den metaforiska småstaden Åmål är att hänvisas till bingolotto i lokal-TV. "Alltid något, sa fan, såg Åmål" är ett folkkärt omdöme om staden vid Vänerns nordvästra strand. "En heder för staden men en skam för mig, sa den som gick vilse i Åmål" är en annan klassiker som slår fast Åmål som småstädernas småstad.¹⁷ Men det kunde lika gärna ha stått Trollhättan, Vänersborg, Uddevalla, eller Lysekil. Nu blev det Åmål som fick stå fadder åt filmen om ungdomslivet i en svensk småstad och mardrömmen är att tvingas stanna kvar. Eller som Elin så kärnfullt frågar: "Varför måste vi bo i fucking jävla kuk-Åmål?"¹⁸ Denna fråga citeras med förtjusning av så gott som samtliga recensenter och andra skribenter. Mest förtjust är Jonas Cramby som utbrister i *Expressen* under rubriken "Fucking great": "Äntligen en svensk film som är fucking jävla kukbra!"¹⁹ Det är kanske onödigt att påpeka diskrepansen mellan recensentens

ordval och det manliga könsorganets ringa betydelse för berättelsen om Agnes och Elin.

De flesta kritiker lyfter fram temat om att vara ung i en småstadstristess till det centrala i *Fucking Åmål*, medan Agnes och Elins kärlekshistoria beskrivs som "udda" och "annorlunda". Det annorlunda blir en utopisk tillflyktsort som saknar namn. Flera kritiker skriver om vandan att vara ung och kär i allmänna ordalag. *Expressens* Britta Svensson är ett sådant exempel: "Det är så ovanligt att tjejer skildras så här att jag sitter och suger i mig varje replik, varje bild. Det är skönt att känna igen sig, det är trösterikt."²⁰ Kommen så här långt i läsningen undrar jag vad Britta Svensson måtte ha känt, för att sedan läsa att igenkännandet inte handlar om "filmens lite konstruerade kärlekshistoria, den är mera udda." Svensson lägger förvisso märke till tjejvärldens osynlighet, men uppenbarligen är det bäst att det lesbiska, som här får heta "det mer udda", får förbli osynligt.

Det intressanta i recensionsmaterialet är när och hur tystnaden kring det lesbiska bryts. Bo Ludvigsson i *Svenska Dagbladet* är den enda filmkritiker som öppet diskuterar det lesbiska temat samt kopplar ihop trådarna från *Ecce homo* med *Fucking Åmål*: "Nej då, vi har inget emot homosexuella, som människor. Om de lever i celibat", inleder han ironiskt sin recension.²¹ För Ludvigsson handlar *Fucking Åmål* om kärlek i alla dess former: mellan flickorna Agnes och Elin, föräldrar och barn, syskon och kamrater. Han ser *Fucking Åmål* som en varm, stark och säker film om modet att vara människa.

Även några andra recensenter uppfattar det lesbiska kärleksmotivet i filmen. Anders Hansson i *Göteborgs-Posten* skriver att Moodysson upprättar mellan flickorna "en lesbisk spänning (min kursiv) som lika mycket är en protest mot konformiteten som en djupare liggande kraft. I sanning ett vägstycke, men i *Fucking Åmål* sys trådarna ändå ihop till en stark väv."²² Jan Aghed skriver i *Sydsvenska Dagbladet* att filmen följer flickornas

lesbiskt färgade förhållande som kompliceras av Elins svårigheter att komma till rätta med sina känslor och inte minst av klasskamraternas och de vuxnas fördomsladdade och illvilliga reaktioner, efterhand då omgivningens "hemska" misstankar blir mer och mer bekräftade.²³

Det lesbiska temat används i *Fucking Åmål* till en heterosexuell självförståelse snarare än till att skildra samkönad kärlek. Den finska filmforskaren Ilona Virtanen som skrivit om filmens mottagande i Finland konstaterar att *Fucking Åmål* härvidlag fortsätter populärfilmens tradition att använda sig av lesbiskhet till att uttrycka en mängd andra saker.²⁴ Homosexualitet får en förmedlande funktion i filmen och hjälper till att lösa olika typer av problem, medan innebörden av en eventuell lesbisk identitet inte diskuteras. I marknadsföringen

tonade regissören Moodysson ner det lesbiska genom att påpeka att *Fucking Åmål* inte i första hand är en film om homosexualitet utan om relationer mellan unga människor, deras förhållande till föräldrar och utanförskap.²⁵ Känslan av att vara annorlunda knyts varken av regissören eller kritikerna till en specifik homosexuell position utan det lesbiska används symboliskt som ett uttryck för ett universellt utanförskap.

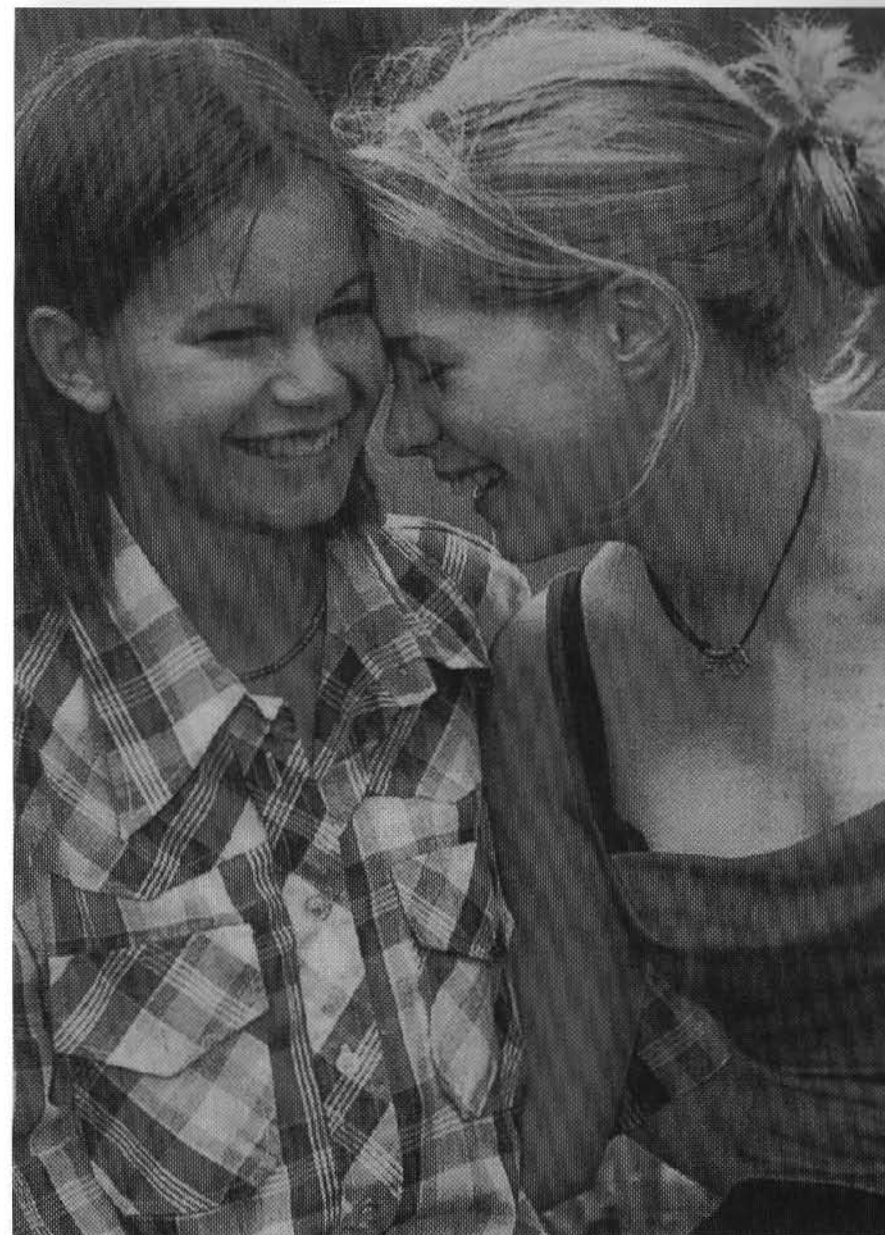
Vad är lesbisk film?

Tystnaden kring det lesbiska temat passerar emellertid inte helt obemärkt förbi i pressmaterialet. I *Svenska Dagbladet* är Karin Thunberg förbryllad. Inte över filmens handling, utan över tystnaden. Att det hon uppfattar som grundtema förblivit så dolt och odiskuterat: "Talar man med folk så sägs det att det där var ju bara en del av filmen och långt ifrån det viktigaste. Det finns så mycket annat att ta fasta på".²⁶

Vad som uppfattas som viktigt och centralt i en film varierar beroende på åskådarposition. Den klassiska queera läsningen handlar om att tolka mer eller mindre välkända verk på så sätt att vi förstår det vi tidigare läst/sett på ett annat, *queert* sätt. En queer läsning får texten, bilden, filmen eller teaterföreställningen att verka som fullkomligt ny, samtidigt som det är svårt att undvika känslan att det queera alltid funnits där, att somliga av oss på något sätt förstått att den alltid funnits fast vi först nu blivit fullt medvetna om att vi visste det. Oftast handlar denna typ av läsningar om att blottlägga dolda queera strukturer och element vilka ingått i garderobskulturen. De icke-heterosexuella elementen finns där för den som har kompetensen att uppskatta dem, men de är inte störande för de åskådare/läsare som inte förmår uppfatta dem.²⁷

Men till skillnad från queera läsningar av ett dolt samkönat begär framträder det lesbiska i *Fucking Åmål* med all önskvärd synlighet. Uttalad lesbiskhet har länge varit osynlig i de filmer vilka ingått i den breda biorepertoaren. Och om det funnits lesbiska porträtt har dessa oftast varit negativa i form av neurotiska ungmön, blodtörstiga vampyrer eller preoidipala gisslan i trassliga mor-dotterrelationer.²⁸ Lesbiska karaktärer har ofta gestaltats som olyckliga, ensamma och självmordsbenägna. Kvinno- och homorörelsen, attitydförändringar vad om homosexualitet beträffar samt ändringar i Hollywoods censursystem har sakta men säkert också förändrat bilden av den lesbiska kvinnan i den breda filmen.

Filmforskaren Andrea Weiss påpekar att lesbiska karaktärer blivit både fler och mer nyanserat porträtterade sedan 1960-talet. I tv-serier har antalet lesbiska karaktärer ökat stadigt sedan 1980-talet. *Mad About You*, *Friends* och *Melrose Place* är några populära exempel, men mest uppmärksamhet fick Ellen de Generes i komedin *Ellen* där hennes alter ego kom ut på tv. Programmet nådde de högsta tittarsiffrorna hittills för en tv-serie efter finalen av *MASH* och avsnittet av

Rebecca Liljeberg och Alexandra Dahlström hade huvudrollerna i Lukas Moodyssons film *Fucking Åmål*.

Dallas som avslöjade vem som sköt JR. Flörten med lesbiskhet som ett eventuellt alternativ förekommer också. I den populära serien Ally McBeal kysste Ally kollegan Ling för att sedan konstatera att hon nog skulle sakna penis om hon inledde en lesbisk relation.

Centralt för denna nya attityd är lesbiskhet inte längre kopplas ihop med psykisk ohälsa eller allmän perversion. Det intressanta är att lesbiska karaktärers sexuella läggning ofta framställs som en slump. Om den lesbiska kvinnans hela personlighet tidigare förklarats genom hennes sexuella läggning framträder homosexualitet inte längre som något speciellt alls. Den lesbiska kvinnan blir en bland andra. Men hon formas enligt Andrea Weiss i enlighet med en heterosexuell mall och hennes relation till homosexuell kultur, historia och identitet kapas därmed av. Detta innebär en ny form av osynlighet.²⁹

Genom att det lesbiska sväljs av en allt överskuggande heteronormativitet försvinner också det faktum att hetero/homosexualitet inte representerar två jämlika delar av en "gemensam" sexuell kultur. I ett inlägg i *Arena* konstaterar Bodil Sjöström att *Fucking Åmål* inte är ett vanligt kärleksdrama:

För första gången i mitt liv har någon sett mig som ung. Jag är 36 år. Jag är präglad av det som *Fucking Åmål* bekräftar – jag finns inte, framför allt fanns jag inte när jag var 14 år och inte fattade n-å-g-o-n-t-i-n-g av det som pågick inuti mig. En film som *Fucking Åmål* hade besparat mig många krångliga år av utanförskap.³⁰

Filmkritikern Gunnar Rehlin godkänner däremot inte *Fucking Åmål* som en gayfilm, utan betraktar den som en rörande film om den första kärleken. I likhet med småstaden Åmål är det lesbiska enligt honom en metafor för något annorlunda, och frigörande, i en konservativ omgivning.³¹

Vad är då lesbisk film? lesbisk film kan sägas vara en film som fokuserar, tematiserar och lyfter fram kärleksrelationer mellan kvinnor. Sedan kan själva berättartekniken variera från heteronormativt konventionella kärlekshistorier till mer experimentella filmer. *Fucking Åmål* är en ovanlig och samtidigt en vanlig kärleksfilm. Den håller sig till den romantiska filmens konventioner genom att följa introduktionen av kärleksobjektet redan i första bilden till det första kärleksmötet med alla de hinder som anstår en kärleksfilm. Flickornas uppbrott ut ur skoltoaletten är filmens symboliska komma-ut-scen som fungerar som en grand finale.

Fucking Åmål knyter an till 1990-talets ungdomsfilmer som haft homosexualitet som tema. Hettie Macdonalds film *Beautiful Thing* (1996) är berättelsen om två pojkar ur engelsk arbetarklass som blir förälskade i varandra. Kärleken i denna film blir en helande kraft som råder bot både mot pojkars utanförskap och mot våld. En norsk motsvarighet till *Fucking Åmål* är Svend Wams film *Sebastian* (1995) som följer tonårspojken Sebastians komma-ut-process. Till

skillnad från *Fucking Åmål* blev *Sebastian* aldrig internationellt framgångsrik. *Fucking Åmål* lanserades i Berlin, Paris, London och New York uttryckligen som en lesbisk film med namnet *Show Me Love* och belönades med Gay & Lesbian Teddy Award vid filmfestivalen i Berlin 1999.

I komma-ut-filmer fokuseras den process där homosexualiteten faller på plats, det ögonblick då allt äntligen känns rätt. Jessica Kempe betraktar i sin krönika i *Dagens Nyheter* Moodyssons film som ett mäktigt och förtvivlat försvar för det fängslade begäret:

Först när den frustrerade Elin, som desperat försöker få utlopp för sina gisslade lidelser genom att skölja ner Distalgic med läsk, möter sin rätta och långt mer medvetna hälft – stillnar hon. Först när flickorna famnat varandra förmår de stiga ut ur sina kroppar och tala om gymnasieprogram och yrkesdrömmar. Utan kropp – ingen vettig tanke.³²

Men vart tog då det lesbiska vägen?

I *Fucking Åmål* slås det lesbiska temat omedelbart an i filmens öppningsscen som utspelar sig i Agnes rum. Hon skriver på sin dator. En efter en framträder bokstäverna på skärmen:

Min hemliga önskelista:
att jag ska slippa ha fest
2. att Elin ska titta på mig
3. att Elin ska bli kär i mig
JAG ÄLSKAR ELIN!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

När Elin så småningom anländer till Agnes misslyckade födelsedagskalas med sin syster Jessica frågar denna:

Jessica
Har du hört att hon är lesbisk?
Elin
Va? Är det sant? (Ropar till Agnes) Agnes? Är det sant att du...
Jessica lägger handen över Elins mun.³³

Elin funderar en stund och kommer sedan fram till att lesbiskhet är coolt och att hon också tänker bli det. Detta är mer en provocerande gest än ett genomtänkt ställningstagande. Systrarna slår då vad om att Elin ska kyssa Agnes vilket hon också gör. Längre fram i filmen frågar Elin Agnes om det sant att hon är lesbisk. Agnes överrumplas av frågan, men Elin förklarar solidariskt att hon förstår: "För att om du är det så fattar jag det, för alla killar är så jävla äckliga. Jag ska också bli det, tror jag."³⁴ Elin blir allt mer nyfiken på Agnes och undrar om hon varit med många tjejer.

Så småningom kommer den kyss som inte längre handlar om vadslagning. Kaxigt talar Elin nu om för sin mor att hon tänker bli lesbisk, men skojar sedan bort det hela. Under tiden ligger Agnes hemma i sin säng. Hon lyssnar till Albinoni, tittar i skolkatalogen och onanerar. I sin dagbok skriver hon om sin olyckliga kärlek till Elin:

Varför är jag så dum? Varför älskar jag Elin?
Jag hatar henne men älskar henne på samma gång.
Jag älskar henne så att hjärtat nästan går sönder.
Men det finns ingen som gjort mig så illa som hon.
Hon spottar och trampar på mig och ändå älskar jag henne.³⁵

Även Agnes lillebror Oskar bidrar till diskussionen om lesbiskhet genom att fråga modern om vad ordet *lesbisk* betyder. Moderns svarar pedagogiskt och tolerant. Men Oskar har ytterligare en fråga: "Måste man va' på sjukhus då?"³⁶ Då skrattar modern till och påpekar att det *absolut* inte är något fel i att vara lesbisk. När Oskar då klämmer fram att Kalle säger att Agnes är lesbisk rasar moderns toleranta fasad: "Agnes? Det var det dummaste... Det är hon inte alls."³⁷ Sedan har händelserna sin gång. Flickorna lämnar tillsammans skoltoaletten och kommer ut.

Fucking Åmål var en överraskning för alla. Det var upplyftande att så oväntat konfronteras med en ungdomsfilm där det lesbiska temat är centralt och väl synligt. Lukas Moodyssons insiktsfulla skildring av Agnes och Elin är samtidigt en påminnelse om hur många oberättade lesbiska livs- och kärlekshistorier det finns. Frånvaron av diskussion kring *Fucking Åmål* visar hur utesluten och icke-benämnd den lesbiska identiteten är.

Med anledning av detta skrev Birgitta Tollan-Diesel ett argt inlägg i den feministiska tidskriften *Bang*:

Men i *Fucking Åmål* finns inga subtila sappiska signaler, osynliga för en okänslig heterosexuell kritikersjäl. Nej, här är kvinnokärleken helt öppen och synlig. Jag tror inte att filmen skulle förlorat besökare om kritikerna avslöjat att dess huvudtema och röda tråd är en passionerad lesbisk kärlekshistoria. [...] Beror skribenternas censur på att de inte uppfattat den starka lesbiska dimensionen i *Fucking Åmål* måste de ha sovit sig igenom föreställningen. Nej, förmodligen ligger det en trist – historiskt belastad – sanning bakom. Och, hemska tanke, tänk om filmkritikerna idag är diskursens svans och mer lesbofoba än stora publiken!³⁸

Den tystnad Tollan-Diesel här åsyftar är historisk. I svensk lagstiftning ansågs brottet 1734 så förfärligt att det inte behövde regleras i lag. I lagkommissionens protokoll från 17 november 1699 står det så här: "At införe om de flere sodomitiske synder, synes ingalunda rådeligt, utan bättre at förtjiga som okunnige, och finna de wäl sitt straff, om det händer så illa, at de begås." I klartext betyder

detta att om något så förfärligt verkligen skulle inträffa, skulle ett lämpligt straff hittas åt det när situationen så krävde. Ett förbud innebär med andra ord synliggörande. Att förbjuda något är att samtidigt utpeka det förbjudna som en möjlighet.

Kritikernas tystnad måste betraktas som en form av icke-seende, den kulturella blick som automatiskt sorterar bort homosexualitet. Denna tystnad handlar också om oförmågan och oviljan att ta upp en diskussion om homosexualitet i allmänhet och lesbiskhet i synnerhet. Den bidrar till att inte artikulera homosexualitet, men också till att heterosexualisera både begär och parbildning. Och när det specifikt lesbiska försvinner från *Fucking Åmål* – trots att vi med egna ögon bevittnar det – är det svårt att dra någon annan slutsats än att lesbo/homofobin inte på något sätt minskat i styrka.

Mottagandet av *Fucking Åmål* är ett skolexempel på heteronormativitet som innefattar de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som ser till att heterosexualiteten framstår som enhetlig, naturlig, privilegierad och önskvärd. Den heterosexuella normen fungerar på en mängd olika sätt, men naturlighetsdiskursen är ett av de mest effektiva sätt att hålla heteronormativiteten vid liv. Homosexualitet framstår som ett tillägg till den heterosexuella "ursprungssexualiteten" men vid närmare betraktelse är heterosexualiteten helt beroende av den negativa definitionen av homosexualitet. Att notera lesbiskheten hade därför varit att erkänna en redan misskrediterad olikhet. Att stärka dess osynlighet genom tystnad är att förneka den homosexuella gruppen en delaktighet i kulturen. Kritiker som har till uppgift att granska andras blickar skulle må bra av understundom fundera över sin egen heteronormativa blick.

Lukas-evangeliet med ett lyckligt slut

Lukas Moodysson påpekar i flera intervjuer att han vill påverka, och om möjligt, förändra dem som ser hans filmer. "Det är kanske naivt men jag tycker att man ska ha den ambitionen när man gör film. Kan jag exempelvis få 10 procent hos en kristdemokrat med fördomar mot homosexuella blir jag glad", säger han i en intervju i *Sydsvenska Dagbladet*. Trots en viss nedtoning av det lesbiska temats roll i *Fucking Åmål* har Moodysson ändå klart för sig att hans egen öppna attityd till homosexualitet inte delas av alla:

Jag ville göra en film om kärlek och om att uppleva sig som annorlunda. Jag provade olika konstellationer och så kom det att handla om två flickor som blir kära i varandra. Jag såg den som en helt ofarlig film som ingen kan bli upprörd av. Men nu [anspelar på *Ecce Homo*, min anm.] när man hör hur vissa kds-medlemmar, som dessutom blivit invalda i Riksdagen uttalar sig om homosexuella, så har jag kanske gjort en god gärning. Man skulle önska att det gick att vara annorlunda i ett litet samhälle, men det är fortfarande svårt.³⁹

Lyckliga slut ingår som en väsentlig del i det nya Lukas-evangeliet: "Jag tror det är en bortglömd uppgift för konsten att ge tröst och vägledning. Det har ersatts av provokation när man ska säga någon sorts sanning. Uppgång och fall är enkelt att beskriva. Men lyckliga slut är världens jobbigaste att få till", säger Moodysson.⁴⁰ I *Svenska Dagbladet* tackar Bo Ludvigsson Moodysson för att *Fucking Åmål* är en modig film som vågar ha ett lyckligt slut där flickorna blir inte stenade.⁴¹

Åsa Beckman beskriver i *Dagens Nyheter* den situation som många av oss som såg *Fucking Åmål* känner igen. Det var härlig blandning av folkvandring, kärleksfullhet och tröst som gjorde detta biobesök så oförglömligt:

När jag ser *Fucking Åmål* på en av Stockholms största biografer är den fylld med skrånande tonåringar, mest flickor. Det är precis en sådan publik som får den, näja, yngre medelåldern att först tänka "o nee!" för att man vet att det kommer att skrattas hysteriskt på fel ställen. Men när Agnes och Elin banar väg genom hopen står alla upp och skriker segervisst. Det är som om filmen lyckas beskriva den längtan efter expansion och befrielse som tonårsflickorna i publiken just nu känner. Till alla dem skulle Diva säga: "När är en flicka som vackrast? En flicka är vackrast när hon är 13 år. När kommer revolutionen? Revolutionen kommer i år."⁴²

Den 23 oktober 1998 skälade *Expressen* för Åmål: "Finns det saker du skulle vilja göra men som du inte vågar? Se *Fucking Åmål*. Efteråt känns ingenting omöjligt."⁴³

Noter

- ¹ Lukas Moodysson, *Fucking Åmål*. Manuskript, Stockholm: Bokförlaget DN, s 115.
- ² Med begreppet heteronormativitet åsyftas de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som ser till att heterosexualiteten framstår som enhetlig, naturlig, privilegierad och önskvärd för alla.
- ³ Bodil Sjöström, "Varför har ingen sagt något?", *Arena* nr 1/1999.
- ⁴ Vid sidan av filmer hade tv-serier, i synnerhet i USA, också ökat antalet homosexuella karaktärer till ca 23 procent år 1998.
- ⁵ Helena Lindblad, *Dagens Nyheter*, 5/1 1999.
- ⁶ Moodysson, s 29.
- ⁷ Moodysson, s 20.
- ⁸ Eva Redvall, "Ung, kär och udda i *Fucking Åmål*", *Sydsvenska Dagbladet*, 17/10 1998.
- ⁹ Nicholas Wennö, "Lågbudget blev storsuccé. *Fucking Åmål*. Kritiker och publik jublar åt Lukas Moodyssons regidebut", *Dagens Nyheter*, 24/19 1998.
- ¹⁰ Nicholas Wennö, "Lågbudget blev storsuccé. *Fucking Åmål*. Kritiker och publik jublar åt Lukas Moodyssons regidebut", *Dagens Nyheter*, 24/19 1998.
- ¹¹ Jonas Cramby, "Fucking Great", *Expressen*, 23/10 1998.
- ¹² Johan Croneman, "Längtan bort förlamar och frigör. Lukas Moodyssons film *Fucking Åmål* beskriver tonårslivet på en liten ort utan att fastna i schabloner", *Dagens Nyheter*, 23/10 1998.

- ¹³ Johan Croneman, "Längtan bort förlamar och frigör. Lukas Moodyssons film *Fucking Åmål* beskriver tonårslivet på en liten ort utan att fastna i schabloner", *Dagens Nyheter*, 23/10 1998.
- ¹⁴ Åsa Beckman, "Tonårstjejerna är för stora för omgivningen", *Dagens Nyheter*, 2/11 1999.
- ¹⁵ Nicholas Wennö, "Lågbudget blev storsuccé. *Fucking Åmål*. Kritiker och publik jublar åt Lukas Moodyssons regidebut", *Dagens Nyheter*, 24/19 1998.
- ¹⁶ Sara Enzell, "Fucking Åmål. Ung, osäker, annorlunda: man längtar efter att allt ska förändras", *Svenska Dagbladet*, 16/10 1998. Anette Kullenberg kommer i *Aftonbladet* (4/11 1998) med ett oväntat perspektiv, för att inte säga en sidodiskurs, då hon påpekar att det inte finns en enda invandrarkille med i denna film. Den är en synpunkt som ingen annan recensent kommit att tänka på.
- ¹⁷ Åmålborna hade varit mäkta upprörda när de fick höra att en film med namnet *Fucking Åmål* var under inspelning. Lokalpolitiker var missnöjda med att det skattefinansierade Film i Väst upplät sina lokaler till en produktion som i sin titel "drar vanära över Dalslandsmetropolen", som *Provincstidningen Dalsland* formulerade saken. "Filmen *Fucking Åmål* upprör Åmålbor", *Sydsvenska Dagbladet/TT*, 25/4 1998.
- ¹⁸ Moodysson, s 20-29.
- ¹⁹ Jonas Cramby, "Fucking Great", *Expressen*, 23/10 1998.
- ²⁰ Britta Svensson, "Om helvetet att vara ung", *Expressen* 16/10 1998.
- ²¹ Bo Ludvigsson, "Starkt och modigt om att finna sitt liv", *Svenska Dagbladet*, 23/10 1998.
- ²² Anders Hansson, "Ett storverk med äkthet. Moodyssons dialog är en fröjd att lyssna till i biosalongen", *Göteborgs-Posten*, 23/10 1998.
- ²³ Jan Aghed, "Känslig tonårsskildring i svensk småstadstristess", *Sydsvenska Dagbladet*, 23/10 1998.
- ²⁴ Ilona Virtanen, "Fucking Åmål - lesboelokuva joka makuun" ("Fucking Åmål - en lesbisk film för alla smaker") i *Lähikuva*, nr 2-3 / 1999, s 81.
- ²⁵ Annika Gustafsson, "Hem till byn", *Sydsvenska Dagbladet*, *Dygnet runt-bilaga*, 16-22/10 1998.
- ²⁶ Karin Thunberg, "Vart tog det lesbiska vägen?", *Svenska Dagbladet*, 12/12 1998.
- ²⁷ Se t ex Alexander Doty, *Making Things Perfectly Queer. Interpreting Mass Culture*, Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 1993; Tiina Rosenberg, *Byxbegär*, Göteborg: Anamma, 2000.
- ²⁸ Andrea Weiss, *Vampires and Violets. Lesbians in Film*, London: Jonathan Cape, 1992, s 51 f.
- ²⁹ Weiss, s 63 f.
- ³⁰ Bodil Sjöström, "Varför har ingen sagt något?", *Arena*, nr 1/1999.
- ³¹ Gunnar Rehlin, *Variety*, 26/10 1998.
- ³² Jessica Kempe, "Striphårig Slösa får revansch i *Fucking Åmål*", *Dagens Nyheter*, 16/2 1999.
- ³³ Moodysson, s 59.
- ³⁴ Moodysson, s 79.
- ³⁵ Moodysson, s 123.
- ³⁶ Moodysson, s 131.
- ³⁷ Moodysson, s 132.
- ³⁸ Birgitta Tollan Driesel, "Tystnadens historia", *Bang* nr 1/1999.
- ³⁹ Annika Gustafsson, "Hem till byn", *Sydsvenska Dagbladet*, *Dygnet runt-bilaga*, 16-22/10 1998.
- ⁴⁰ Anders Hansson, "Det nya Lukas-evangeliet", *Göteborgs-Posten*, 6/2 1999.
- ⁴¹ Bo Ludvigsson, "Starkt och modigt om att finna sitt liv", *Svenska Dagbladet*, 23/10 1998.
- ⁴² Åsa Beckman, "Tonårstjejerna är för stora för omgivningen", *Dagens Nyheter*, 2/11 1999.
- ⁴³ Jonas Cramby, "Fucking Great", *Expressen*, 23/10 1998.

Tiina Rosenberg är docent i teatervetenskap och universitetslektor i teater- och genusvetenskap vid Stockholms universitet.

Summary

Fucking Åmål (*Show Me Love*, Sweden, 1998) tells the story of the teenaged girls who fall in love and end up coming out to their friends and family. This essay, entitled "The New Gospel According to St Luke: On the Heteronormative Reception of *Fucking Åmål*", discusses how the central theme of the film was downplayed by the Swedish film critics.

Svensk-tyske møter

Jernverksarbeideren Eric Thorsell ved Magnus Hirschfelds Institutt for seksualvitenskap og hans forbindelser till Berlin

Raimund Wolfert

Uten jernverksarbeideren Eric Thorsell (1898–1980) ville historien til den svenske folke- og seksualopplysningen presentere seg annerledes i dag. Allerede i unge år engasjerte västmanlendingen seg i hjemstedets sosialdemokratiske ungdomsbevegelse og i godtemplarlosjen mot alkoholmisbruk. Siden begynnelsen av 1930-tallet, da han oppholdt seg en tid i Berlin for å videreutdanne seg ved Magnus Hirschfelds *Institutt for seksualvitenskap*, gjorde han, både nasjonalt og internasjonalt, flere ganger med artikler og foredrag om temaet homofili folk oppmerksom på seg – såsom på kongressene til *International Committee for Sexual Equality* (ICSE) i Amsterdam og Frankfurt am Main i 1951 og 1952. 10. februar 1933 holdt han et av de første offentlige foredragene om homofili i Sverige. Foredraget het "Äro de homosexuella rättslösa eller förbrytare?"

Det er ingen tvil om at tiden i Berlin og ved Magnus Hirschfelds institutt har hatt en sentral betydning for Eric Thorsells utvikling som foredragsholder og forkjemper for de homofiles rettigheter. I memoarene sine har Thorsell selv gjort rede for oppholdet i den tyske rikshovedstaden. Men også i et annet hen-seende har Tysklands historie og en tysker spilt en viktig rolle i Thorsells liv. At kunnskapen om hans levnetsløp og hans erfaringer kunne formidles til etterverden, var – som tidligere formann i *Riksförbundet för sexuell likaberättigande* (RFSL) Kjell Rindar sa i 1981 – "mirakulöst" og "langt ifrån självklart". Rindar innrømte:

Det var en tillfällighet att vi RFSL-aktiva omkring 1974 fick kunskap om Erics existens. Den som berättade för oss om Eric var Günter Stiel, tysk jude, kommunist och böge som kom till Sverige på trettio-talet. Günter blev med åren en känd och uppskattad radioproducent här och återvändande vid sin pensionering till Tyskland. Eric och han var goda vänner.¹